

ET MISJONSPROBLEM BYGDEHISTORISK BELYST

AV SOKNEPREST JOHAN B. RIAN

I et lite skrift om det bygdehistoriske studiet sier professor Edvard Bull at bygdesoga vil bringe mye nytt og interessant tilfang til den samlede nasjonalhistorien for dagen. At dette også vil gjelde kirke- og misjonshistorien vår, trenger en ikke tvile på. Ikke minst når det gjelder overgangen fra hedenskap til kristen tro eller iallfall kristen sed, vil granskinga av folketradisjon og tilhøve i enkelte bygder kunne understreke fellesnorske fenomener.

Kristendommen kom jo til landet vårt som et kongeledet misjonsarbeid. På grunn av at kongesagaene er de lettest tilgjengelige kildene til kristningshistorien vår, er det mindre de fremmede misjonærenes innsats enn de norske kongenes vi er vant til å rekne med. Men kongene har vært redskaper i kirkens hånd når det gjaldt kristningsverket. De hadde med seg klerker som hofffunksjonærer, og de hadde sin hirdbiskop. Med den makta som kirken krevde over menneskene, kan vi rekne med at disse hadde sitt å si for den måten kongene tok kristninga på. Når kongemakta så satte våpnene bak kravet om trosskiftet, så var det vel ikke kirkens menn akkurat imot. Selv den fromme historieskriveren Tjodrek munk unnskylder framferda til Olav Trygveson med at det var bare makt som kunne rense nordmennene fra vantroens og avgudsdyrkelsens smuss.

Blant de bygdene som etter måten er godt kjent fra sagalitteraturen, er Strinda omkring Trondheim. Her lå Lade, hvor åsatroens hovedhov for Ut-Trøndelag sto. Det er rimelig at motsetningene omkring trosskiftet tørnet sterkt sammen her. De store kultsentrene for hedenskapet måtte jo falle sterkt i øynene på

misjonærene i kongens følge, og det å erobre dem måtte de anse som en stor oppgave. Og det gjorde de med rette. Åsatroen var en utpreget kultreligion. Det som vakte mishag hos nordmennene da kristentroen kom, var ikke dette at f. eks. en Håkon den gode trodde på Kvittekrist. Men det var det at han ikke ville delta i den hedenske kulthen. Det er i det hele den utvortes kulthen med kultstedet og blotene som står i forgrunnen i åsatroen slik vi møter den i misjonstida. Derfor ble også et angrep på hovet møtt med så sterk forbitrelse, noe som står i lite samklang med likegyldigheten når det gjaldt en manns personlige tro. Og når kirken så det som en seier å kunne bryte ned hova, så var dette et helt riktig synspunkt.

Snorre forteller at Olav Trygvesson i 997 kom til Lade på kristningsferda si og lot hovet rive ned. Han tok alt godset og skrudet både til hovet og guden. Fra døra tok han en stor gullring som Håkon jarl hadde hengt fast der. Etterpå brente Olav hovet.¹⁾ Dette måtte ta seg ut som et helligdomsran av første rang, og reaksjonen utover Trøndelag var også hurtig og sterk. Bøndene ble forbitret og sendte hærpil rundt, og for den bondehæren som samlet seg, måtte kongen gi seg og dra sin vei. Men han kom igjen året etter og tvang da flere av de beste mennene i Trøndelag til å la seg døpe på Lade. Det står ikke nevnt hvilke geistlige Olav den gangen hadde meg seg, men det er fortalt at han lot synges messe om morgenen da dåpen foregikk. Men en tar neppe feil i at det var kongens engelske hirdbiskop Sigurd som var med ham sammen med andre klerker. De misjonærene som virket i Trøndelag, var mest angelsaksere, delvis også ætlinger av norske vikinger på de britiske øyene.

Der hvor hovet sto på Lade eller iallfall i nærheten, ble så senere den kristne kirka bygget. Funn som er gjort av brente dyrebein og andre liknende ting, tyder på at kirketomten er på den gamle hovplassen. Kvittekrist hadde her seiret over Odin og Tor. Gudene hadde jo ikke ødelagt den kristne kongen. Kvittekrist hadde vist seg som den sterkeste. Og når først kultsentret var erobret, var hovedfestningen falt.

Men om kirke og kristendom vant en seier overfor hovet på Lade, så har Strinda hatt et annet helligsted fra hedenskapet som

ikke ble så lett overvunnet. Det var den hellige kjelda som lå innenfor grensene til det gamle Strinda, Mariakjelda i Mostadmarka. Vi vet riktignok ikke noe om denne kjelda fra hedensk tid. Det er først Gerhard Schøning som forteller om den i reisebeskrivelsen sin fra 1775. Men det han forteller er tydelig nok:

«Her har i fordem Dage staaet en Kirke, paa den Gaard Vollan, 1½ Fjærding omtrent fra nu værende Mostad-Værk. Den har heedt St. Mari-Kirke, og hos den har været en hellig Kilde, kaldet St. Mari Kiælle, hos hvilken har ligget en stor Mængde Stave og Krykker, efter Syge, som have besøgt denne Kilde. Den er tilgroet; dog staaer endnu paa Stedet en Stang opreist.» Som fotnote til setningen om de syke som besøkte kjelda, står det: «Paa Mariæ Magdalenæ Dag, som Bønderne kaldte Mari-Misse, 8de Dag før St. Olsdag.»²⁾

Denne notisen fra Schøning viser at vi har med et gammelt kultsted å gjøre. De hellige kjeldene har vært dyrket over hele verden, og dyrkelsen av dem hører til et meget gammelt lag i det religionshistoriske stoffet. Denne kulten bygger på den troen at hemmelighetsfulle makter virker i de ymse naturfenomenene. Det var tilfelle med elden, sola, hellige trær, fjell og overfor kjeldene som stadig sprudlet. Maktene som holdt til i dem, ble et slags mellomting mellom upersonlige ånder og personlige vesener. En tenkte seg at de bodde i kjeldene og rådde for dem. De kunne særlig hjelpe overfor sykdom. For å få hjelp ofret en så til dem. Folkeminnesamleren Joh. Th. Storaker har flere eksempler på at det er kastet penger, knappenåler o. l. i slike kjelder helt opp imot vår tid.³⁾ Pengene og knappenålene er avblekte minner om tidligere tiders offergaver. I Sverige kaller en også de hellige kjeldene for offerkjelder. Å sette igjen krykker og staver hørte også med til skikken. Det betydde ikke at alle som gjorde det ble friske, men heller at en reknet med å bli helbredet.

Når Schøning kan fortelle at dette ennå på hans tid var i friskt minne, så kan en gå ut fra at dyrkelsen av kjelda i Mostadmarka har fortsatt langt ned gjennom tida. Om denne religionsformen er gammel, så betyr det ikke at den ble avløst av åsatroens personlige guder. Den fortsatte å leve ved siden av gudetroen. Og for kristendommen var denne naturdyrkelsen så mye farligere som den

foregikk på steder hvor en ikke uten videre kunne bringe kultgjenstanden ut av verden. Derfor slo kirken inn på en annen vei når det gjaldt denne kulten, kompromissets vei. Kirken «kristnet» den gamle naturdyrkelsen. De hellige kjeldene ble tillagt en eller annen kristen helgen, her i Norge i det overveiende antall tilfeller St. Olav. En kunne gjerne si at her i landet vårt er fellesnavnet på disse kjeldene blitt Olavskjelder.

Men det kunne også dreie seg om andre helgener. Maktene eller vettene som rådde i kjeldene, kunne være av begge kjønn, men for det meste var de kvinnelige. At dette har vært tilfelle i Mostadmarka, kan en gå ut fra med sikkerhet siden kjelda fikk navn etter en kvinnelig helgen. En tar vel neppe feil i at pilegrimene som kom fra aust og skulle til Olavsfesten i Nidaros, gjerne la vegen om den bortgjemte bygda for å søke helsebot ved kjelda. Og folk fra bygdene omkring var vel stadige gjester. Når den kirka som Schøning nevner, er blitt reist, har en ingen sikker kunnskap om. Den er første gangen omtalt i den Trondhjemske Reformats fra 1589. Når den ikke er nevnt i noen av de erkebiskopelige jordebøkene, kommer det av at den ikke hadde noen tiendeinntekt, så tausheten her betyr intet. Mariakirka ved den hellige kjelda har sikkert en høy alder. Kirken sørget for å vigslø stedet ved ei kirke eller et kapell ganske snart.

Hvilke resultater en slik forskjell i praksis overfor gudetroen og hovene på den ene siden og kultstedene for det mer primitive hedenskapet på den andre siden måtte føre med seg, er det en oppgave for utforskningen av vårt eget lands misjonstid å komme til klarhet over. Det er utvilsomt at det ble et åndelig pulterkammer hvor ganske stygge reminisenser fra hedenskapet kunne leve over. En må også ta i betraktning at det som her er nevnt når det gjelder kjeldekulen, også gjelder fedrekulen, grøderikdomskulen og annen primitiv religion. Heller ikke her ble det gjort så skarp front som mot åsatroen og hovene. Grunnen til dette kunne være at kirken ikke maktet denne fronten og derfor slo inn på kompromissvegen. Men grunnen kunne også være at misjonærene som virket i Norge, ikke var klar over det halvmørke riket av gammel religion som de sto overfor her. Grunnene kunne være begge disse to, og andre med.

Ut fra resultater i bygdesogegranskingen har en altså her i en enkelt bygd fått understreket og pekt på et misjonshistorisk problem som har interesse for vår felles kirke- og misjonshistorie.

Noter.

- 1) Snorre, Nasjonalutgaven, 1930, s. 184.
- 2) Gerhard Schøning: Reise Giennem en Deel af Norge, 1910, II s. 210.
- 3) Joh. Th. Storaker: Elementerne i den Norske Folketro, 1924, s. 125 o. fl.